

SAT-2G.404-1-EM-02

Markets for means of production in bulgarian agribusiness

Lyubomir D. Lyubenov

Пазари на средства за производство в българския агробизнес

Любомир Любенов

***Markets for means of production in Bulgarian agribusiness:** This study focuses on domestic markets seeds and genetic resources, fertilizer and feed, plant protection and veterinary medical products. The research focused on the study of this condition - size, potential developments. In essence these are the markets of intellectual products with high added value, which form the conditions for the establishment of agricultural products quality and / or low cost. It was found that all of the inherently industrial markets are in growth and have significant potential that has not yet been utilized.*

***Key words:** national markets, genetic resources, fertilizers, seeds, plant protection.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Постигането на ефективно земеделско производство не би могло да се осъществи без функциониращи пазари за земеделска техника,⁸ семена, посадъчен материал и генетични ресурси, ветеринарно медицински продукти и препарати за растителна защита, торове, фуражи и други средства за производство. Търсенето на средства за производство се определя от потребностите и състоянието на българските земеделски производители, от националното производство и вноса от чужбина, от наличието на конкуренция между производителите и доставчиците, от цените на средствата за производство и др. Развитието на тези пазари е зависимо от развитието на пазарите за земеделски продукти, финансовите и други пазари. Целта на изследването е насочена към проучване на настоящото състояние на националните пазари на средства за производство – размери, потенциал, тенденции на развитие.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Настоящото изследване се фокусира върху националните пазари на семена и генетични ресурси, торове и фуражи, препарати за растителна защита и ветеринарно медицински продукти.

Пазари на семена и генетични ресурси

В България се сеят около 10 млн. дка пшеница. При сеитбена норма около 25 кг./дка и цена на семето от 1 лв./кг. имаме потенциален национален пазар от 250 млн. лв. По аналогичен начин са определени потенциалните размери и на останалите национални пазари на семена – табл. 1. Общият потенциал на националните пазари на семена за зърнено-житни култури надхвърля половин млрд. лв. Тенденцията е към увеличаване на площите за семепроизводство от сортове чужда селекция. Днес около 55% от площите с пшеница в страната са заети с чужди сортове,⁹ въпреки че техните цени са по-високи и достигат 1,5-2 лв./кг. Цената все по-слабо влияе при избора на семена, а основните критерии са свързани предимно с качествена генетика и повишаване на добивите. При пшеницата семената могат да заемат над 10% от разходите от сеитбата до жътвата.

Семената на рапицата, слънчогледа и царевичата са предимно хибридни, т.е. купуват се за всяка сеитба, но при пшеницата и ечемика не винаги е така. Заради

---

⁸ Поради своята специфика тези пазари ще бъдат обект на друго изследване.

⁹ www.regal.bg, 08 юни 2016, становище на директорът на Добруджанския земеделски институт.

промени в климата търсенето на семена се ориентира към хибриди, които са пластични, устойчиви на суша, болести и с висок потенциал за добив. Българската селекция предлага семена, които в някои отношения са по-адаптирани към местните условия и на по-ниски цени, но въпреки това земеделските производители често купуват семена с по-ниски цени и качество, поради което тези пазари в момента са значително по-малки, но с перспектива да нарастват.

Табл. 1. Национални пазари на семена

Култури	Площи дка	Норми сеитба кг/дка	Цени семе лв./кг.	Пазари млн. лв.
Пшеница	10 000 000	25	1	250
Слънчоглед	7 000 000	1	20	140
Царевица	4 000 000	2	10	80
Ечемик	2 000 000	20	1	40
Рапица	1 600 000	0,5	20	16
Люцерна	600 000	2,5	10	15
Соя	400 000	5	20	40

Пазарите на посевен и посадъчен материал се контролират и регулират от Изпълнителната агенция по сортоизпитване, апробация и семеконтрол (ИАСАС). Тя регистрира и поддържа бази данни за производители, заготовители и търговци,¹⁰ осъществява контрола при производството, заготовката, разпространяването, търговията и съхраняването.¹¹ Всяка година обявява официалната сортова листа на България и отговаря за пълното хармонизиране на националното законодателство в областта на семената и посадъчния материал с това на Общността.

Чрез приет от ДФ "Земеделие" бюджет от 1 млн. лева за 2016 г. ИАСАС финансира под формата на субсидирани услуги малки и средни растениевъдни стопанства, които са сертифицирани за производство на посевен и посадъчен материал. Стремешът е да се насърчи производството и използването на сертифицирани качествени семена в родното земеделие за зърнени, фуражни, маслодайни култури, картофи, тютюн, памук, сертифициран и стандартен посадъчен материал от овощни култури, сертифициран и стандартен лозов посадъчен материал и сертифицирани и стандартни семена от зеленчукови култури.

Изпълнителната агенция по селекция и репродукция в животновъдството (ИАСРЖ)¹² има две основни функции - едната е организация и управление на генетичните ресурси, а другата - контрол на развъдната дейност.¹³ Тя управлява и администрира репродуктивния процес в страната, поддържа Националната генетична банка от сперма, яйцеклетки и ембриони и националния генетичен резерв. Координира създаването на нови породи и хибриди животни, като организира и осигурява технически дейността на Държавната комисия по породи животни. Разработва и реализира програми за съхранение и управление на генетичните ресурси. Управлява националните резервати за съхраняване на генетичните ресурси. Съгласува националните програми по съхранение и управление на генетичните ресурси с международни организации и институции. Контролира и регулира пазарите на генетични ресурси.

¹⁰ Към юли 2016 има регистрирани 4896 бр., <http://www.iasas.government.bg>

¹¹ Закон за посевния и посадъчен материал, Обн. ДВ. бр. 20 от 04.03.2003, последни изменен. и доп. ДВ. бр. 39 от 20.05.2011.

¹² <http://www.iasrj.eu>, юли 2016.

¹³ Закон за животновъдство, Обн. ДВ. бр. 65 от 08.08.2000, последни изменен. и доп. ДВ. бр. 8 от 25.01.2011.

Днес почти липсва родна селекция в българското животновъдството. То е поставено в голяма зависимост от вноса на генетичен материал. Птицевъдството, свиневъдството и говедовъдството използват предимно чужд генетичен материал. Обикновено се внасят линии – женски и мъжки животни за последните етапи на хибридизацията. Има стихийно кръстосване и безразборен внос на животни от различни породи „за подобряване“ на млечното овцевъдство, местното говедовъдство и др. Българското животновъдство е поставено в голяма зависимост от вноса на генетичен материал. Унищожават се местни породи, не се използва потенциала на голямото разнообразие от родни генетични ресурси. Българската генетика като теория и практика изостава значително от световните достижения в животновъдството. Настоящата генетична структура на българското животновъдство не може да го направи конкурентоспособно.

Едно малко изключение в това отношение е пчеларството, което днес е едно от най-развитите въдства в България. Законодателната база забранява вноса на чужди генетични ресурси, с цел да се запази местната популация чиста, защото еволюционно се е адаптирала успешно към местните условия. Въпреки това с комерсиални цели се осъществява нерегламентиран внос на чужди пчели майки. Двете развъдни асоциации, 14 имат годишен производствен капацитет около 100 000 пчели майки, което при минимална цена от 20 лв./бр. формира пазар за над 2 млн. лв. Отчитайки, че общия брой на пчелните семейства в България е над 800 000 и около 20% от тях са биологични, можем да констатираме, че в перспектива този пазар има голям потенциал, и ще продължава да расте.

Пазари на торове и фуражи

Като цяло, през последните 5 години се наблюдава увеличение на общото количество минерални торове. През 2014 г. са употребени 322 004 тона азотни торове, 64 459 тона фосфорни торове и 32 295 тона калиеви торове. Използват се предимно различни видове комбинирани торове, като изключение е азотният тор, с който се тори и самостоятелно. Общите количества минерални торове с техните цени – около 410 лв./тон за азотните, 760 лв./тон за фосфорните и 1200 лв./тон за калиевите, позволяват да определим размера на тези пазари – 131 млн. лв. при азотните, 49 млн. лв. при фосфорните и 48 млн. лв. при калиевите. Те формират национален пазар на минералните торове в размер на 228 млн. лв. Важно е да отбележим, че този пазар има потенциал да бъде над два пъти по-голям.

При културите от реколта 2014 г. с азотни торове са наторени 23 283 хил. декара, като средно на декар наторена площ се падат по 13,8 кг. азот. Площите, наторени с фосфорни торове са 5 360 хил. декара – средно по 12 кг. и с калиеви торове – 4 153 хил. декара – средно по 7,8 кг. Като отчитаме оптималните торови норми в различните почвени типове – от 10-18 кг./дка чист азот; 6-12 кг./дка фосфор и 4-8 кг./дка калии, се вижда наличието на потенциал за нарастване основно при пазара на азотни торове. Годната за механизирани обработка българска земя е около 46 млн. дка., а в момента се обработва интензивно и тори около 80% от нея. Следователно националният пазар на минерални торове има потенциал за растеж.

През 2014 г. са употребени общо 511 945 тона оборски тор, като наторените култури са на площ от 34 765 ха или около 1,5 тона на декар. Спрямо предходните три години се отчита нарастване както на използваните количества оборски тор, така и на размера на наторените площи. Въпреки това, той се използва основно за собствена употреба от стопанствата със смесена специализация – растениевъдна и животновъдна, в които се създава. Основните потребители, които формират търсене

¹⁴ Национална развъдна асоциация по пчеларство <http://www.nrap-bg.org>, юли 2016; Сдружение „Българска пчеларска развъдна асоциация“ <http://bpgra.bg>, юли 2016.

¹⁵ Аграрен доклад, 2015, Министерство на земеделието и храните, С.

на оборски тор са биологичните стопанства и стопанствата отглеждащи червени калифорнийски червей за производство на биотор. Този пазар е все още слабо развит, но има голям потенциал за растеж.

В резултат на устойчивия ръст на биологичните агропазари в световен мащаб и у нас, нараства употребата, респективно и производството на биотор. Увеличава се устойчиво както търсенето, така и производството на биотор от калифорнийски червей. През 2015 г. средната цена на този тор за страната е била около 200 лв. на кубик биохумус. Част от производството е експортно ориентирано, като цената за европейските пазари започва от 200 евро на кубик. Сертифицираните площи за биоземеделие в България са общо 74 351 ха, 16 което при торене от 1 кубик биохумус на декар и цена от 200 лв./кубик, формира потенциален национален пазар на биотор в размер над 148 млн. лв.

През 2014 г. са произведени общо 951 661,9 тона комбинирани фуражи, 17 като от тях 53,6% (510 хил. тона) за птици, 30,7% (292, 16 хил. тона) за свине, 13,1% (124,7 хил. тона) за преживни животни, 2,6% (24,7 хил. тона) за други видове животни. При цена на едро на комбинирания фураж за птици около 850 лв./тон имаме пазар за над 433 млн. лв. По аналогичен начин са определени размерите и на останалите национални пазари на комбиниран фураж – табл. 2. Общият пазар на комбинирани фуражи в България надхвърля 748 млн. лв. През 2014 г. са произведени 28 333 тона медикаментозни фуражи, изцяло за свине, като само около 20% от тях са били предназначени за пазара. Въпреки това при цена от 1000 лв./тон те формират национален пазар за над 28 млн. лв. Българската агенция за безопасност на храните¹⁸ (БАБХ) осъществява контрол за безопасността и качеството на фуражите. Общата тенденцията е към увеличаване на тези пазари, предвид все още слабата степен на развитие на българското животновъдство.

Табл. 2. Национални пазари на комбинирани фуражи

Комбинирани фуражи за:	Производство тона	Цени лв./тон	Пазари млн. лв.
птици	510 090,8	850	433,6
свине	292 160,2	750	219,1
преживни животни	124 667,7	650	81,0
др. животни	24 743,2	600	14,8

Новият период на Общата аграрна политика на ЕС стимулира чрез т.нар. зелени плащания производството на люцерна и соя. Докато през 80-те години на миналия век в страната са се отглеждали 4 млн. декара с люцерна, сега годишно се сеят над 600 хил. дка. При добив от 800 кг./дка и цена от 200 лв./тон имаме пазар на фураж от люцерна в размер над 96 млн. лв. Днес засетите площи със соя в България са нараснали почти 40 пъти спрямо стария референтен период, заради по-високите субсидии за година, и възлизат на около 400 хил. дка. При добив от 150 кг./дка и цена от 600 лв./тон имаме национален пазар на соя в размер на 36 млн. лв. Националните пазари на люцерна и други груби фуражи остават все още слабо развити поради големия срив на българското животновъдство, но са с потенциал за растеж.

Пазари на препарати за растителна защита и ветеринарно медицински продукти

Тези пазари се намират в тесни връзки с предходните пазари, защото техните

¹⁶ www.regal.bg, Нараства биологичното земеделско производство в България, 29 юни 2016.

¹⁷ Аграрен доклад, 2015, Министерство на земеделието и храните, С.

¹⁸ http://www.babh.government.bg, юли 2016.

размери и перспективи на развитие зависят от генетичната структура на растенията и животните, използваните торове, препарати и др., които предопределят вредителите, заболяванията, респективно и използваните препарати и лекарства. Те се контролират и регулират от БАБХ, с цел постигане на добри аграрни практики и гарантиране здравето на потребителите, чрез Годишен Национален план за контрол на пазара, Годишен Национален план за контрол върху употребата на продукти за растителна защита, Национален план за контрол на торове и Национална програма за инспекции и др. Следват се най-добрите европейски практики в прилагането на високи стандарти при контрола в областта на безопасността и качеството на храните, здравеопазването и хуманното отношение към животните, растителната защита и торовете, фитосанитарния контрол, фуражите, граничния контрол и др.

Зърнено-житните култури са едни от големите потребители на препарати за растителна защита. Основните препарати за профилактика и борба годишно с най-значимите вредители и болести, формират следните потенциални пазари:¹⁹

- пшеница – първо пръскане с тотален пестицид или хербицид (6 лв./дка) и фунгицид (4 лв./дка) и второ третиране с хербицид (6 лв./дка) и инсектицид (4 лв./дка) прави минимум 20 лв./дка. 10 млн. дка пшеница формират пазар на посочените препарати за над 200 млн. лв.;

- слънчоглед – минимум две пръскания с хербициди за около 15 лв./дка общо и при необходимост трето за около 4 лв./дка. При 7 млн. дка слънчоглед имаме пазар на хербициди за над 105 млн. лв.;

- царевица – минимум две пръскания с хербициди за около 20 лв./дка. 4 млн. дка царевица формират пазар на хербициди за над 80 млн. лв.;

- ечемик – също както при пшеницата, но често се прави само едно пръскане за около 10 лв./дка. При 2 млн. дка ечемик имаме пазар на препарати за над 20 млн. лв.;

- рапица – минимум две пръскания с хербициди за около 15 лв./дка и трето с инсектицид за около 5 лв./дка прави общо 20 лв./дка. 1,6 млн. дка рапица формира пазар на препарати за 32 млн. лв.

Общият потенциал на пазара на препарати за растителна защита предназначени само за зърнено-житните култури е около половин млрд. лв. След приемането ни в ЕС българският пазар на препарати за растителна защита се е увеличил над два пъти, а над 80% от житните култури се третират с фунгициди.²⁰ За 2016 г. земеделското министерство е предвидило 2 млн. лв. в помощ на стопаните за борба с вредителите. Днес вероятно няма субсидиран земеделски производител, който да не използва основния набор от препарати за растителна защита. Много активни на тези пазари са мултинационалните химически гиганти, които предлагат конкурентни цени, съобразени с българските условия и финансиране, следвайки положителния им тренд на развитие.

Необходимите количества ветеринарно медицински продукти (ВМП) на годишна база, с техните цени за профилактика и борба с най-значимите заболявания в отделните въдства на българското животновъдство, формират следните пазари:²¹

- пчеларство – 800 000 кошера по минимум 4 лв./кошер за борба с вароатозата формират пазар на ВМП за над 3,2 млн. лв. Ако добавим профилактика, борба с нозематозата и други заболявания ще получим над 5 лв./кошер и пазари на ВМП за над 4 млн. лв.;

- птицевъдство – 15 милиона птици по минимум 0,6 лв./бр. за ваксини и лекарства формират пазар на ВМП за над 9 млн. лв.;

¹⁹ Данните за разходите на препарати за растителна защита на декар са взети от земеделски производители от русенска област, поради липсата на официална статистика в тази сфера.

²⁰ Капитал: Земеделие и бизнес, специално издание, Септември 2013.

²¹ Данните за разходи за ВМП в лв./единица са взети от животновъдни стопанства от русенска област, поради липсата на официална статистика в тази сфера.

- свиневъдство – 0,55 милиона свине по минимум 18 лв./бр. за ваксини и лекарства формират пазар на ВМП за над 9,9 млн. лв.;
- говедовъдство – 0,55 милиона говеда по минимум 24 лв./бр. за ваксини и лекарства формират пазар на ВМП за над 13,2 млн. лв.;
- овцевъдство – 1,4 милиона овце по минимум 6 лв./бр. за ваксини и лекарства формират пазар на ВМП за над 8,4 млн. лв.;
- козевъдство – 0,3 милиона кози по минимум 5 лв./бр. за ваксини и лекарства формират пазар на ВМП за над 1,5 млн. лв.

Поради драстичния спад в животновъдството има такъв и в сферата на ВМП и техните пазари. Въпреки това експертния анализ на някои от най-развитите въдства у нас показва, че те формират пазари на ВМП за много над 46 млн. лв. Сега националните пазари на ВМП са свити, но имат голям потенциал за растеж и положителен тренд на развитие.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Пазарите на средства за производство в българския агробизнес са пазари за милиони. Те не само се намират в растеж, но имат значителен потенциал, който все още не е усвоен, предвид бурното развитие на родния агробизнес през последното десетилетие. По своята същност това са пазари на интелектуални продукти с висока добавена стойност, които формират условия за създаване на земеделски продукти с високо качество и/или ниска себестойност. В бъдеще най-силно влияние върху тях ще оказва развитието на продуктите им пазари, а от факторните пазари най-динамично влияние ще имат финансовите.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Аграрен доклад, 2015, Министерство на земеделието и храните, С.
- [2] Закон за посевния и посадъчен материал, Обн. ДВ. бр. 20 от 04.03.2003, последни изменен. и доп. ДВ. бр. 39 от 20.05.2011.
- [3] Закон за животновъдство, Обн. ДВ. бр. 65 от 08.08.2000, последни изменен. и доп. ДВ. бр. 8 от 25.01.2011.
- [4] Капитал: Земеделие и бизнес, специално издание, Септември 2013.
- [5] <http://www.mzh.government.bg>, 2016, Министерство на земеделието и храните.
- [6] <http://www.babh.government.bg>, 2016, Българска агенция по безопасност на храните.
- [7] <http://www.iasas.government.bg>, 2016, Изпълнителна агенция по сортоизпитване, апробация и семеконтрол.
- [8] <http://www.iasrj.eu>, 2016, Изпълнителна агенция по селекция и репродукция в животновъдството.
- [9] www.regal.bg, 2016, Издание за бизнеса с бързооборотни стоки.
- [10] <http://www.nrap-bg.org>, 2016, Национална развъдна асоциация по пчеларство.
- [11] <http://bpra.bg>, 2016, Сдружение „Българска пчеларска развъдна асоциация“.

За контакти:

доц. д-р ик. Любомир Любенов, Катедра „Икономика“, Русенски университет „Ангел Кънчев“, тел.: 082 888 347, e-mail: LLyubenov@uni-ruse.bg